

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ
„G. CĂLINESCU“

TEXTE UITATE – TEXTE REGĂSITE

* *

Veșmântul lui Hristos • Țara Preotului Ioan •
„Hexaameronul“ lui Vasile cel Mare • Imaginea „celuilalt“
în „Cugetările lui Oxenstiern“ • Nebunul înțelept •
„Cercarea asupra omului“ – traducere de Ioan Cantacuzino

Ediții și studii introductive de
SILVIA MARIN-BARUTCIEFF,
ILEANA STĂNCULESCU, MANUELA ANTON,
ADRIANA MITU, CĂTĂLINA VELCULESCU
și ANDREI NESTORESCU.

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ
București • 2003

IMAGINEA „CELUILALT“ ÎN „CUGETĂRILE LUI OXENSTIERN“

Ediție și studiu introductiv de
ADRIANA MITU

STUDIUL INTRODUCȚIV

Aflat „în calea tuturor răutăților“, poporul român și-a dezvoltat, în cele două milenii de existență, o cultură și o civilizație aparte, cu trăsături caracteristice.

Aici, în sud-estul european, la conjunctura între Orient și Occident, s-a dezvoltat, pe un trunchi puternic legat de natură și cu rădăcini adânci într-un trecut ancestral de civilizație, un popor cu o limbă, o cultură și o mentalitate întru totul originale.

Două sunt coordonatele fundamentale ale acestei civilizații: pe de o parte, o foarte profundă legătură cu „glia strămoșească“, cu codrii, văile, munții și apele pământului, pe de alta, o dorință mereu vie de cunoaștere a „altora“, fie ei vecini, fie din alte zări.

„Celălalt“ este un personaj omniprezent în imaginarul oricărei comunități¹, iar sub acest aspect, românii nu fac excepție, dar condițiile istorice au făcut ca „celălalt“ să-i apară într-o lumină specifică: pe de o parte, reacția unei civilizații preponderent rurale, oarecum izolate, pe de alta, impactul, masiv și neîntrerupt, al modelelor străine, de cele mai multe ori ca rezultat al unei dominații străine.

Informații despre „celălalt“, cu precădere despre orientali, au pătruns la noi prin cărțile populare, traduse, copiate și mai târziu tipărite², cu largă răspândire în toate provinciile locuite de români. Încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea și tot mai accentuat în secolele următoare, cunoașterea „celuilalt“ se realizează, atât prin prezența unor cărturari străini la curțile voievodale sau princiare (călători, misionari, cronicari, traducători, tipografi), cât și prin contacte directe la ei acasă ale unor vârfuri ale boierimii și clerului român. Contactul acestora cu lumea orientală a vremii s-a materializat adesea prin opere rămase de referință în cultura respectivă: un Nicolae Milescu descoperă,

¹ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 177.

² N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, I-II, Editura Enciclopedică Română, București, 1974; *Cărțile populare în literatura românească*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu, vol. I-II, Editura pentru Literatură, București, 1963; Mihai Moraru, Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, I-II, sub îngrijirea științifică a lui I. C. Chițimia, Editura Academiei Române, București, 1976–1978; Dan Horia Mazilu, *Varlaam și Ioasăf. Istoria unei cărți*, Editura Minerva, București, 1981.

pentru europeni, îndepărtata civilizație chineză³, iar scrierile referitoare la istoria otomană și religia mahomedană ale lui Dimitrie Cantemir⁴ aveau să reprezinte principala sursă de informare asupra acestei părți de lume până târziu, la începutul secolului al XIX-lea.

Deși izolați la capătul estic al Europei, prin conștiința apartenenței lor la latinitate, românii s-au simțit mereu atrași de cultura occidentală. Nicolae Olahus scrie în latinește și corespundează cu Erasmus din Rotterdam⁵, Petru Cercel călătorește în Occident, învață italiana și scrie versuri în această limbă⁶, Grigore Ureche și Miron Costin studiază în Polonia, se informează pe larg asupra trecutului poporului nostru din scrierile occidentale, iar Miron Costin ajunge să scrie chiar în limba polonă⁷. Stolnicul Constantin Cantacuzino studiază la Padova, ajungând posesorul uneia dintre cele mai bogate biblioteci particulare din sud-estul Europei.⁸

Concomitent, Țările Române devin, tot mai mult, punct de atracție pentru străini, care găesc aici, sub patronaj voievodal, un teren propice pentru răspândirea propriei lor culturi în mediul românesc (călători ocazionali sau misionari catolici⁹, secretari francezi

³ N. Milescu, *Jurnal de călătorie în China*, traducere, îngrijire și prefață de Corneliu Bărbulescu, ESPLA, București, 1956 (ed. II, 1958; ed. III, 1962); *Descrierea Chinei*, traducere, îngrijire și prefață de Corneliu Bărbulescu, ESPLA, București, 1958 (ed. II, 1975); P. P. Panaitescu, *Nicolas Spathar Milescu (1636-1708)*, Paris, 1925 (versiunea românească de Silvia P. Panaitescu, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ștefan S. Gorovei, Editura Junimea, Iași, 1987).

⁴ D. Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*. Traducere, studiu introductiv și coment. de Virgil Cândea, Editura Minerva, București, 1977; D. Cantemir, *Creșterile și descreșterile Imperiului Otoman*. Textul original latin în forma finală revizuită de autor. Facsimil al manuscrisului lat. 124 de la Biblioteca Houghton, Harvard University, Cambridge, Mass., publicat cu o introducere de Virgil Cândea, Editura Roza Vânturilor, București, 1999 (cf. și ed. crit. de D. Slușanschi, Editura Amacord, Timișoara, 2001).

⁵ *Umanistul Nicolaus Olahus*, ediție de I. S. Firu și Corneliu Albu, Editura Științifică, București, 1963; G. Mihăilă, *Nicolaus Olahus, în Literatura română veche (1402-1647)*, vol. I, Editura Tineretului, București, 1969, p. 250-279; Maria Capoianu, *Nicolaus Olahus europeanul*, Editura Libra, București, 2000.

⁶ N. Iorga, *Ospits romeni în Veneția (1570-1610)*, Bucarest, 1932, p. 49-66; G. Mihăilă, *Petru Cercel, în Literatura română veche (1402-1647)*, vol. I, Editura Tineretului, București, 1969, p. 291-297.

⁷ I. C. Chițimia, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, Editura Academiei Române, București, 1972, p. 197-297; D. Velciu, *Miron Costin*, Editura Minerva, București, 1973; D. Velciu, *Grigore Ureche*, Editura Minerva, București, 1978.

⁸ Virgil Cândea, *Stolnicul între contemporani*, Editura Științifică, București, 1971; Mario Ruffini, *Biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino*, Editura Minerva, București, 1973.

⁹ Vezi N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note Adrian Anghelescu, Editura Eminescu, București, 1981 și textele din impresionanta serie *Călători străini despre Țările Române*, vol. I-X, Editura Academiei Române, București, 1968-2001, publicate sub egida Institutului de Istorie „N. Iorga” al Academiei Române (cu bogate note și comentarii).

și italieni ai domnitorilor fanarioți, dascăli ai fiilor acestora sau ai boierilor autohtoni¹⁰ și alții). Aceștia s-au numărat printre principalii colportori de literatură străină în Țările Române, aducând cu ei nu numai un suflu nou al schimbărilor majore care se conturau în întreaga Europă a secolului al XVIII-lea, ci și o altfel de literatură, conținând atât ideile raționaliste, iluministe, cât și interesante descrieri ale unor țări și popoare.¹¹

Alături de contactele nemijlocite ale românilor cu Occidentul, prin aceste scrieri românii iau cunoștință și despre imaginea occidentalilor despre ei înșiși. Și, cum multe dintre aceste opere erau scrise sub forma unor cugetări, maxime sau aforisme, cărți de înțelepciune cu tentă didactico-moralizatoare, nu este de mirare că au fost repede traduse și răspândite în mediul românesc din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.¹²

Se poate admite că, prin confruntarea acestui florilegiu de caracterizări ale occidentalilor, alcătuit de pana unuia dintre ei, cu ceea ce putuseră constata românii înșiși prin contactele lor cu străinii (fie la ei acasă, în țările lor, fie aici, în Țările Române) – primele având și girul obiectivității – dădeau un spor de atracție, făcând o dată mai mult deliciul lecturii multor cărturari români, cu largă deschidere spre cultura occidentală. Așa stând lucrurile, credem că nu greșim afirmând că impulsul firesc de a le tâlmăci, de a le aduce în circuitul de cunoaștere al compatrioților, nu era numai expresia unui hedonism, mai mult sau mai puțin justificat, individual, ci și un răspuns la imperativele pedagogice, utilitariste ale epocii. În acest secol al XVIII-lea – filosof și frivol deopotrivă – spiritul românesc, receptiv la sapiențial, se manifestă și ludic și avid de cunoaștere.

Una dintre acestea, cu largă circulație în epocă, este lucrarea cunoscută în istoriografia literară sub titlul *Cugetările lui Oxenstiern*, prima traducere integrală a unei scrieri din limba franceză, făcută la noi, pe la 1770, în Moldova. Este vorba despre cartea contelui suedez Johan Oxenstiern, *Pensées sur divers sujets*, apărută la Franckfurt pe Main, în 1736, în două volume.¹³

¹⁰ Cf. bogata bibliografie a subiectului la Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, Editura Academiei Române, București, 1971. De reținut, printre altele, M. Ruffini, *L'influsso italiano in Valacchia nell'epoca di Constantino-Vodă Brâncoveanu (1688-1714)*, München, 1974.

¹¹ Pentru procesul de racordare al spiritului românesc la spiritualitatea europeană, vezi bogate și substanțiale considerații în lucrările lui Alexandru Dușu, *Sinteză și originalitate în cultura română (1650-1848)*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972; *Umaniști români și cultura europeană*, Editura Minerva, București, 1974; *Cultura română în civilizația europeană modernă*, București, Editura Minerva, 1978; *Modele, imagini, privesți. Incursiuni în cultura europeană modernă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979 și altele.

¹² Vezi Alexandru Dușu, *Coordonate ale culturii românești în secolul al XVIII-lea (1700-1821)*, Editura pentru Literatură, București, 1968; *idem*, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, Editura Academiei Române, București, 1972; Adriana Mitu, *Receptarea literaturii franceze în cultura română a secolului al XVIII-lea* în vol. *Omagiu. Profesorul Dan Grigorescu la 70 de ani*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2002, p. 91–98.

¹³ Amănunte despre persoana autorului, geneza operei, situarea ei în barocul târziu european, receptarea și răspândirea ei în spațiul românesc, influența exercitată asupra unor

Scriere barocă prin excelență, *Cugetările* ne apar ca o grandioasă „panorama a vanităților lumii“, judecate prin propria experiență de viață. Acest caleidoscop de peste 300 de capitole, dispuse într-o dezordine tipic barocă, conține teme dragi literaturii sapiențiale: omul, cu virtuțile și viciile sale, viața și moartea, asemănarea lumii cu teatrul, critica societății contemporane autorului, a războiului, importanța educării tinerei generații prin cultură, binefacerea lecturii și ale științelor și, nu în ultimul rând, reflecții pe seama guvernanților și a modului ideal de a governa. Scrise în limba franceză, sunt cugetările unui adevărat moralist, demn urmaș al predecesorilor săi francezi, presărate cu numeroase citate, în original, din filosofi antici și autori contemporani, rod al bogatelor lecturi și măturie a erudiției sale. Tabloul acestui caleidoscop tematic este fericit completat cu imaginea țărilor vizitate și a popoarelor cunoscute în cei aproape 40 de ani petrecuți de autor în priplul său european.

Oxenstiern, figură barocă el însuși, nobil cultivat, aventurier, iubind viața cu tot ce are mai plăcut în ea, strălucind în saloane prin erudiție, dar și galanterie, a fost mereu împins, în călătoriile sale, de o nestăpânită sete de cunoaștere de noi orizonturi și noi oameni. Întreaga sa viață fiindu-i o perpetuă călătorie, nu e de mirare că face repetate referiri, în cugetările sale, la folosul călătoriilor în țări străine: „Cei vechi au asămănat lumea aceasta cu o carte mare, întru care omul, care n-au văzut fără numai pământul unde s-au născut, au cetit numai o filă. Adevărat iaste că umbletul în țări streine face pe om desăvârșit, când știe să tragă folosurile ce poate să afle“ a învăța limbile și obiceiurile, „a păzi lucrurile cele vechi, palaturile și bisericile, toate acestea să le răsădească întru sine, și așa n-am ce să mai adaog, fără numai că streinul foarte să să păzească a judeca de toate după arătările lor, a da credință la toate cele ce i să zic, a zice toate acele ce gîndește, a cumpăni toate acele ce are, pentru căci, când călătorești fără a te procopsi cu acest fel de învățatură, mai mult te faci vrednic de răs decât de laudă.“¹⁴

Călătorul, dublat de moralistul Oxenstiern, ne-a lăsat, în paginile scrise la bătrânețe, spre folosul tinerilor, descrieri remarcabile asupra țărilor vizitate și „portrete“ ale neamurilor cunoscute, adevărate „caractere“, demne de pana unui La Bruyère.

Descrierea țărilor

În funcție de impresia pe care i-au lăsat-o, țările prin care destinul i-a purtat pașii sunt inegal prezentate, atât în bogăția elementelor de descriere, cât și în atitudinea pe care o are față de cele văzute, variind de la admirație, ce abundă în epitete și comparații

scriitori români de mai târziu și istoriografia literară a subiectului, descrierea și filiația manuscriselor, în monografia noastră, *Din vechile cărți de înțelepciune la români. Cugetările lui Oxenstiern (sec. XVIII)*, Editura Atos, București, 1996.

¹⁴ Citatele vor fi date, în continuare, din varianta românească a secolului al XVIII-lea (care face obiectul ediției prezente), din manuscrisele BAR 5954 (cartea I) și 3338 (cartea a II-a) copiate, în 1785, de Grigorie Hudeci, la Episcopia Romanului.

onorante, până la critică, dublată de o fină ironie. Fiind scrise târziu, în amurgul vieţii, amintirile, filtrate de trecerea timpului, sunt când bogate, cu referire la locurile vizitate, la opere de artă reprezentative văzute, dar şi la elemente de climă, relief, aşezare geografică şi istorie, când lacunare, în care autorul fixează numai „portretul” neamului respectiv.

Pentru prezentarea generală, găseşte mereu „formule” care surprind esenţialul: „**Italia** iaste stăpâna sau dascălul firii. Ea au moştenit la frumuseţe şi la desfătare raiul pământesc. Iaste cea mai de frunte podoabă a pământului şi coroana Evropii.” În descrierea climei, a bogăţiilor şi „cetăţilor” Italiei, foloseşte superlative, dar şi comparaţii cu elemente care au darul de a le scoate în relief: „Clima ei iaste cea mai dulce şi mai veselă a lumii şi pământul ei, cel mai roditor din toată creştinătatea. Vinul ei iaste nectar şi rodurile ei, odraslele Edenului. Câmpii ei sunt Câmpii Ilisei şi râurile ei, cel mai curat cristal ce stăpâneşte Poseidon”. Despre **Franţa**, „crăia cea mai bună a Evropii”, spune că este „locul unde învăţăturile au zăbava lor, unde epistemiile lăcuiesc, unde Aris ţine Academia sa, unde credinţa catolicească iaste în lucrul său, unde politica iaste ca o firească, unde omenia înfloreşte, unde dreptatea lucrează, unde îndurarea îşi dă razele sale, unde firea şi-a vărsat ale sale efinătăţi, unde norodul îi răsplăteşte cu ale sale griji şi osteneale”, încheind cu o remarcă firească pentru „rătăcitorul” nobil suedez: „Acest fericit pământ iaste patria streinilor şi scăparea a mari domni ticăloşi.” În aceiaşi termeni superlativi ne vorbeşte şi despre **Anglia**, personificând-o, spunând că: „Englîtera iaste, întru adevăr, împărăteasa ostroavelor, crăia şi arsănalul lui Posidon. Iaste, într-această vreme, acel Peru al Evropei, împărăţia lui Vachos şi Academia lui Epicur, patria lui Aris, lăcaşul Athiniei, sprijineala Olandii, apărătoarea Franţii, curăţitoare de muncitorii lenişii a locului şi raiul celor în slobozenie.”

În descrierea unor ţări sau oraşe se foloseşte, uneori, de citate din alţi autori care-i servesc de întărire sau negare a ceea ce are el de spus. Astfel, capitolul despre **Olanda** începe cu: „Să zice că *Olanda iaste un loc unde acele patru elemente n-au nici o putere şi unde Dumnezeuul aurului iaste încununat cu tiutiun şi şade pre un scaon de brânză*”, şi continuă cu părerea sa: „Cu adevărat, iaste un pământ unde meşteşugul întrece firea şi hârnicia face să înflorească statul, unde isteciunea cea prostatecă a cuvintelor ţine locul limbuşii şi grosimea năravurilor face alaiu unei slobozenii care defaimă pre cele mai nevinovate cuviinţe, unde muierile sunt stăpâne şi stăpâni sunt slugi, unde casăle, în loc să fie spălate, să vād ca nişte odăi de fete, unde acea multă curăţenie nu iaste de folos. În scurt, unde aleşveritul să face în bere şi în brânză.” În această descriere a Olandei, „locul unde...”, Oxenstiern nu face decât să enumere, cu fină ironie, caracteristici ale locuitorilor acestei ţări. Aşa face şi în prezentarea altor ţări, în amintire rămânându-i, mai degrabă, impresii asupra oamenilor decât asupra locurilor. Astfel, despre **Polonia**, „Oarecare au zis frumos că iaste o ţară unde oamenii sunt raşi ca călugării, închingaţi ca catării şi sărepi ca caii”, la care Oxenstiern continuă: „N-aş putea răbda a nu-i ajuta şi eu dînt-al meu, că această crăie iaste unde Vachos să scaldă în rachiu şi Afrodita să împodobeste cu cepe, unde latinul iaste ieftin şi politica să vinde pă grăunţe, unde ţaranii sunt mai rari decât cei de neam şi cei de neam mai săraci decât ţaranii, unde mândria să acopere cu păr şi prieteşugul să hrăneşte cu vin din Ţara Ungurească, unde urşii dansează, unde peştile înoaţă în arome şi apa de anason iaste nedespărţită de pânea cea mirositoare”.

Prezentarea **Spaniei** începe cu citarea unei butade „ce să zice prea cu haz“ referitoare la „lenevirea norodului“ cum că: „sunt câțiva ani de când Adam s-au întors în lume și, înconjurând toată Evropa, au aflat-o atâta de schimbată, cât, după ce au umblat în Galia, Ghermania, Englitera, Olanda i proci, nu le-au cunoscut, iar sosind aici, în Ispania, au strigat cu glas mare: Ah! pământul acesta îl cunosc, pentru că nimica nu s-au schimbat de când m-am dus eu!“ Și continuă cu aprecierea sa: „Adevărat că lenevirea norodului într-acest loc iaste afară din cale și cum că săracul, la cea mai de jos stare, mai dragu-i să calicească decât să muncească sau să ostenească a lucra pământul“. „În scurt, – trage el concluzia mai jos – cei mai mulți bărbați ce au meșteșug nu lucrează fără numai câteva ceasuri din zi, mulțămindu-să a lucra numai atâta cât iaste trebuincios ca să petreacă zioa aceea și ceialaltă vreme nu o metaherisește fără numai a ședeă supt un zid la răcoare.“ Singurul loc în care face referire la unele locuri vizitate în Spania este capitolul consacrat Portugaliei. Plecând din Madrid (despre care, din păcate, nu ne spune nimic) și îndreptându-se către Lisabona, trece prin Escorial care „iaste, cu adevărat, vrednic de a face cale cineva ca să-l văză“ fiind „acel loc numit pentru cea mai frumoasă mănăstire ce ar putea fi în creștinătate și unde craii Ispanii<i>, pogorându-să de la casa Austrii<i>, au mormânturile lor la înaltul Pantheon de care să grăește atâtea laude în pământurile cele streine“. A mai văzut, în trecere, Estramadura și „cetatea Merida“. Ajuns în **Portugalia** se îndreaptă către **Lisabona** „unde am intrat în caic ca să trec Tagul. Acest scaon al Portugaliei are despre partea aceea cea mai dulce vedere a lumii, fiind zidită pe stâlpzii în marginea Tagului care iaste un râu lat în partea aceea care să împarte ca un amfiteatru, dar nu iaste asămenea când ești în cetate, pentru că casăle sunt zidite cele mai multe ca la morei arapi și ulițile foarte strâmte, cât trebuie, pe tot ceasul, a te sui și a te scobori. Aceasta iaste ce face pe această cetate neplăcută și urâtă, adăogând și aceasta la firea cea urâtă și sălbatecă a neamului acestuia, care nu să împărtește niciodată cu a streinilor, care face Lizbona să fie un lăcaș foarte urât la un strein drumețu.“ Cum a trăit mai mulți ani în „**Țara Nemțească**“, este firesc ca amintirile sale despre acele ținuturi să fie mai bogate: „Alimania iaste o țară largă, care cuprinde în sine locuri a multor prințiipi. Acolo să află o mulțime de mari și frumoașă cetăți, din care multe sunt foarte întărite bine. Firea au fost foarte efină pentru dânsa, cât să poate socoti cel mai bilșugat din toate celelalte pământuri a lumii pentru cele de trebuință vieții, încă nu-i lipsește, în multe părți, cele de dezmiardare. Iaste foarte bilșugată în pâine și în tot felul de roduri. Ea scoate vin buș și tot felul de vânat. Acolo să află metalia de aur, de argint, de aramă, de blumbu, de argint viu, încă și pietri scumpe. Lacurile ei, apele și râurile ei, din care multe sunt de umblat cu corăbii și dau îndemână mare la aliverișul megieșilor, fiind bogată la tot felul de pești.“ Prezintă, în câteva cuvinte, și organizarea politică: „Acolo sunt mulți electori și alți mari prințiipi, nemaigrând de aceia a imperatorului, unde să văd mari frumusețe și unde să află tot felul de dezmiardări“.

Roma, „cetatea eternă“, în care autorul a petrecut trei ani, dar în care „aș iubi mai bine să petrec viața mea și să sfârșesc zilele mele“, chiar dacă o revede cu ochii minții după mulți ani, impresiile lăsate sunt încă vii, umplând câteva pagini, într-un capitol

separat consacrat. Autorul mărturiseşte, încă de la început, că „niciodată n-am fost mai voios decât, când, întâieş dată, am sosit la Roma“, cu toate că în primele zile, în care nu a văzut decât periferiile, a fost puţin dezamăgit, pentru că „ imaginea“ pe care şi-o construise, încă din copilărie, din lecturi şi „povestirile a multor slăviţi dascăli“ nu corespondea cu ceea ce vedea cu proprii ochi. Dezamăgirea îi va dispărea o dată ce va intra în centrul cetăţii. Nu va face o prezentare a cetăţii cu toate minunăţiile sale, pentru că „de acestea mulţi au pomenit“ ci se va opri, ca şi în celelalte „amintiri“ la aspectele legate de modul de trai şi de tot ce are mai preţios cetatea de oferit călătorului poposit pe meleagurile sale: „Clima ei iaste minunată pentru bărbaţii cei de vrâstă, slobozenia iaste oprire, cheltuiala, după gustul fiştecăruia, mâncările sunt din destul, sunt roduri alesă şi vinuri care nu mai are depotrivă, priveliştile sunt alesă şi pe toată zioa poţi să vezi câte un lucru nou“. Şi, iarăşi pe înţeleptul Oxenstiern îl interesează cu precădere „factorul uman“: Roma este cetatea în care „poţi să te desfătezi cu adunarea celor mai frumoasă minţi şi cu împreunarea celor mai luminaţi i areti a Evropi<i>“, locul unde poţi întâlni „streini din cele patru unghiuri ale pământului, pentru că Roma samănă că iaste patria tuturor oamenilor“ căci „ori de ce gust ar fi omul, cu adevărat acolo poate să afle cu care să să poată mulţami“. Astfel, încheie moralistul, „nu să află nici un strein care, după ce au trăit acolo un an, şi să mai aibă vreun gust pentru toate celelalte locuri“. Regretă norocul „care nu m-au lăsat ca să sfârşesc acolo zilele mele“.

Dacă la Roma ar fi dorit să rămână pentru tot restul zilelor sale, nu acelaşi lucru aflăm şi despre Paris. Este remarcabilă „ imaginea–impresie“ pe care i-a lăsat-o „oraşul–lumină“ autorului la perioade distincte ale vieţii: „La vrâsta de optsprezăci ani am mers întâi şi am aflat Parizul un raiu; la vrâsta de 25 de ani, m-am înturnat al doilea şi Parizul îmi părea de măsură. La vrâsta de 36 de ani am făcut al triile drum şi mi-au părut anost. Iată-mă-s cu întoarcerea la patruzăci şi opt de ani şi mă aflu nemulţămit. Cred că, de m-aş mai întoarce după zăci ani, mi-ar părea nesuferit.“ Şi explicaţia acestei percepţii diferite ne-o oferă chiar autorul: „Să pare că, după măsura vrăstei ce să pleacă omul, cetatea aceasta, neasemănată la frumuseţe, pierde strălucirile sale şi, asemenea fiind cu norocirea, nu judecă fără numai tinerţile vrednice a le împărtaşi cu dezmierdările sale“ deoarece „acea mare iscusănie a neamului, cea înghesuită mulţime a norodului, sunetul cel mare al lefticilor, alergarea acelor ce merg şi vin şi acel neconţenit huet al atâţi meşteri osăbiţi, nu să întocmesc nici ca cum cu liniştea şi cu odihna ce cearcă un om în vrâstă“. Pentru a încheia cu concluzia cuprinsă în dictonul latin: *Vremile să mută şi într-însele ne mutăm şi noi (Tempore mutantur et nos mutamus in illes)*.

Portrete ale popoarelor întâlnite

Am văzut, încă de la prezentarea ţărilor vizitate, că autorul a reţinut mai mult „caracterele“ popoarelor întâlnite decât imaginea locurilor. Aceste „portrete“ s-au conturat şi sedimentat în mintea autorului de-a lungul celor 40 de ani de călătorii, pentru a

ieși, la bătrânețe, din pana moralistului, creionate cu detașarea distanței temporale și a înțelepciunii acumulate dintr-o bogată și tumultuoasă experiență. Ajunge să surprindă esența poporului respectiv în formule succinte, adevărate „caractere”, schițate cu siguranța înaintașilor săi La Bruyère sau La Rochefoucauld.

Despre **italian** spune că „aceea ce iaste leul între dobitoace, vulturul între pasări și omul între zidiri, iaste și talianul între același oameni”. Și continuă să-și argumenteze reflecția: „toate ce face sunt întemiete cu socoteală, toate ce zice sunt *mai mult nu (non plus ultra)*; piste aceste, mintea omenească și cugetele ei sunt cele adevărate rămășițuri cerești”. Iar „portretul” italianului este pe măsură: „Apropierea lui iaste cinstită, chipurile lui politicești, grăirea lui slăvită. Prieteșugul lui iaste ca bogăția ce să dobândește cu grijă și osteneală dar, după ce odată au dobândit-o, au aflat o comoară neprețuită. Nu vatămă pe nimenea și iaste simțitor foarte la cea mai mică rușine <...>. Cel mare în Italia nu face nici ca cum strămbătece celui mic, și cel mic nu lipsește a face cinste celui mare <...>. Talianul nu să amestecă în trebile altuia și înțelepciunea lui îl oprește de a-și încredința ale sale. În scurt, el trăește ca un lucru de frunte al firii și moare ca un om cu socoteală ce așteaptă altă viață.”

Întâlnim și la Oxenstiern acele „șabloane”, acele „etichete” pe care le pune pe fruntea unui popor pentru a-l caracteriza. Despre **spaniol** spune că „iaste păun” referindu-se la ușoara îngâmfare a acestui neam. Desigur „Ispania poate a să lăuda că are boeri de treabă, carii țin mărimea lor cu toate acele ce pot să o facă de strălucit. Evghenia, zic, mintea și bărbăția sunt, cu adevărat, parte boerilor ispaniolilor și, măcar că aceea iaste împărtinită și cu oarecare trufie, dar de măsură și nu aflu mândria lor atâta de nesuferită după cum o socotesc celelalte neamuri.” Apoi recunoaște că „spaniolii vor să iasă înainte, dar după aceea își fac toată politica ce să poate”.

Napolitanul „iaste farfara”, despre el italienii spunând că „iaste larg la gură și strâmt la mână”, afară de aceasta, „iaste un neam foarte neodihnit, de care pururea trebuie să fi păzit”. Și pentru a argumenta cele spuse, Oxenstiern trece în revistă unele aspecte din istoria acestui regat încheind: „În scurt, Neapoli iaste pământul călugărilor și a curtezanilor, doo feluri de dobitoace întocma și de-a pururea primejdioasă pentru o adunare cu rânduială și nu să văd nici ca cum streini, după ce puțină vreme au trăit acolo, aducându-și aminte de punga deșartă, de sinidisis însărcinată și de trup stricat”. Concluzia: „Neapolis iaste vrednică de să vedea, dar a nu să ispită cu mare iscodire”.

Nici despre **portughezi** nu are o părere mai bună: „iaste <un neam> mai mândru și mai nesuferit decât spaniolii” și apoi o remarcă nostimă din gura unui fost „chevalier galant” din saloanele tuturor doamnelor: „nu să văd nici ca cum femei și acelea care să arată fac să piardă streinii iscodirea să mai vadă pe celelalte”. Mărturisește că „pentru mini, ca să grăesc mai slobod, n-am văzut nimică acolo care să-mi placă” și după cinci săptămâni de ședere în Portugalia, „am aflat la întoarcirea mea pe Ispania prea mai de plăcere decât când am venit întâi de la Franța”.

Englezii, sub lupa moralistului, au calități remarcabile dar și defecte pe măsură: „Muirile sunt frumoasă, dar frumuseța iaste împreunată, nu știu cum, cu oarecare

sluŢenie“. „Vitejia iaste ca o firească la bărbaŢi, dar să suie până la sălbăticia. Darurile minŢii sunt atăta de mari, cât poate fi și mai mult decât în toate alte părŢi, dar nascu oarecare prepusuri, care micșorează mult vrednicia și să poate zice că norocul le împărŢește darurile sale din destul, dar acești ostroveni nu știu meșteșugul să le metaherisească și pentru alŢii, fără pentru dânsii numai.“ Și, în final, spune că „iaste un norod căruia nimică nu-i lipsește ca să poată fi norocit și să știe a să bucura cu norocirea sa, dar neodihna lor cea firească și pizma cea mare ce are pentru îndreptările lor și a lor slobozanie i-au încleștat adesăori în groaznice războaie între dânsii care i-au adus de doo deagite la piire“. În altă parte își amintește că a văzut „la Londra muieri care puteau la o cină să mănânce atăta carne cât ar fi putut sătura șase măgari din Madrid“, trăgând concluzia că, „dintre toate neamurile Evropii, englezii sunt cei mai mănăcioși“.

Referirile la francezii sunt cele mai lapidare, dar laudative: „bărbaŢi acolo gândesc, grăesc și urmează după cuviință, muerile strigă, joacă și să imprimă cu o grăbire de măsură, vinul cel bun aduce cântece, mănăcarea cea bună iaste întovărășită cu frumoasă cuvinte, statornicia nu iaste după obicei, nici obiceiul statornic, norocirea umflă și nenorocirea deznădăjduște“.

Un portret mai bine conturat este cel al **neamŢului**, ce se încadrează și el într-un tipar general cunoscut: „neamul acesta întru sine, în toată vremea, s-au socotit foarte războinic pentru vitejia lor, iar de când nemŢii au început a să imprimă în locuri streine, bunătatea lor cea veche au dobândit mare greșală“. Continuă mai jos cu ironie fină: „oamenii cei mari foarte iubesc cheltuiala și norodul cel de obște butelcile, care la începutul unii mesă leagă între dânsii o dragoste frățească, iar la sfârșitul bucatelor le slujăscu adesăori în loc de arme vătămătoare“. Dă, la sfârșit, și o definiție a neamŢului: „iaste o zidire care bea mai mult decât poate să ție, o bute care ține mai mult decât să pare, și un om ce știe mai multe cât să nu poată grăi“, dar pe care, totuși, el îl socotește „om de cinste și de laudă“.

Interesante sunt etichetările făcute principalelor țări din apusul Europei, evident tot referitoare la specificul preocupărilor de căpătâi ale fiecărui popor: Alemaniam „au fost patrie a multe obrază mari și slăvite pentru sabie și condeiu, mai vărtos pentru mecanica, întru care Ghermania întrece atăta cât Spaniam în theloghie, Franța în judecăți, Englitera la meșteșugul doftoriei și Italia la zugrăvitori, la săpători și la muzică“.

Le găsește și **olandezilor** o etichetă: „aceste furnici, din patru părŢi a lumii, adună toată aceea ce rămășița ceaalaltă a pământului o are mai bună, mai rară și mai scumpă. Pentru aceea, la dânsii cealaltă Europă merge de caută ce-i lipsește. Știința lor s-au suit la atăta de-naltă spiță cât Olanda poate să fie <altă emblemă> punga Evropii.“ După ce mai enumeră calități ale olandezilor a căror alianță este căutată de celelalte puteri europene, încheie cu o defnime a acestora, în aceeași cheie ironică: „olandezii nu s-au făcut, fără numai pentru a bea ceaiu, să mănânce salată, să răgăiască, să basă și să adune galbeni“.

Din pana unui anume Caton, ce se afla la Atena, la consulatul Asiei și care-i scria fiului său „Marcul Margel“ la Roma, aflăm, în câteva rânduri, opinia autorului asupra grecilor, opinie deloc favorabilă, cu toate că le recunoaște și meritele: „grăesc multe și fac

foarte puține; număsc pe toată ziua celelalte neamuri varvare și vor să să aibă pe sine numai filosofi și, aceea ce iaste mai nesuferit la dâșii, iaste ipolipsis a să socoti că pot da sfat la toată lumea și nu au trebuință de nimică. Știu foarte bine a să ascunde de strămbătățile ce li să fac, dar iarăși să știe că nu le iartă niciodată pentru că sunt foarte statomici la ținerea de minte a răului și foarte schimbați la prieteșugul lor. Sunt foarte lesne a făgădui, dar foarte greu a împlini parole ce au dat. În scurt, sunt poruncitori și volnici la ocârmuiri, dar leneși la supunere și ascultare, iată ce învață pre noroade filosofii greci.“

După parcurgerea succintă a imaginii, pe care Oxenstiern a surprins-o în *Cugetările* sale asupra „celuilalt“, materializată în capitole speciale consacrate țărilor și popoarelor cunoscute, se desprind câteva concluzii: de la o primă privire, se poate observa că „imaginea“ este reflectată de oglinda unui moralist, care excelează în arta surprinderii unor „caractere“; chiar și atunci când vorbește despre o țară, numai areori se referă la aspectele geografice sau istorice, la peisaje sau opere arhitectonice și de artă văzute. Abundă însă portretele morale, cu încercări de sintetizare, de schematizare, până la „etichetă“. Nu sunt impresiile de călătorie ale tânărului nobil suedez, pelerin prin Europa, ci amintirile și reflecțiile omului ajuns la vârsta senectuții, hotărât să-și lase bogata cultură și experiență de viață concentrată în învățături morale spre folosul tinerilor. Timpul a pus și el surdină pe amintiri, estompându-le uneori. Înțelepciunea vârstei a atenuat și ea ascuțimea penei, făcând loc toleranței: primează aspectele pozitive, iar cele negative sunt surprinse cu o fină ironie, golită de răutate. Și totul cu vădită intenție moralizatoare.

Receptarea unei astfel de scrieri, de către românii de la sfârșitul veacului al XVIII-lea, a făcut ca aceștia să poată cunoaște informații despre „alții“ nu numai din scrieri autohtone¹⁵ ci și din scrierile unor străini, care pătrundeau acum, fiind tălmăcite. Numeroasele copii manuscrise care se mai păstrează și astăzi ale unor „cărți populare și de înțelepciune“, printre care și *Cugetările lui Oxenstiern* (peste 20) atestă interesul de care s-au bucurat și larga lor răspândire în mediul românesc al vremii, care făcea primii pași spre modernizare în sens european.

*

Selecția și transcrierea textelor s-a făcut, respectând normele filologice în vigoare, după manuscrisele B.A.R. 5954 (Cartea I) și 3338 (Cartea a II-a) ale *Cugetărilor lui Oxenstiern*, copiate de Grigorie Hudeci, în 1785, la Episcopia Romanului. Cum textele se citesc și astăzi cu destulă ușurință, nu am considerat necesară alcătuirea unui glosar, numai în unele cazuri am dat, la subsolul paginii, semnificația unor cuvinte mai rare, ieșite din uz sau care aveau alt înțeles la vremea respectivă.

¹⁵ Pentru o bogată bibliografie a subiectului, vezi Dan Horia Mazilu, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Editura Polirom, Iași, 1999.

Ms. 96 B.A.R. Cartea a doua a lui Oxenstiern (pagina de titlu).

*deu Poppa dit 65364 130332
le 800*

PENSEES
SUR
DIVERS SUJETS
DE MORALE

PAR
Mr. LE COMTE OXENSTIRN,
NOUVELLE EDITION,

revue, corrigée & augmentée
DE MAXIMES ET REFLEXIONS
PAR LE MEME AUTEUR.

TOME PREMIER.

A **FRANCKFORT,**
HEZ FRANCOIS VARRENTAPP,
M DCC XXXVI.

PENSEES
DE Mr.
LE C. OXENSTIRN.
TOME SECOND.

Καὶ ὁ δὲ ἐκ τῶν ἑσῶν ἐξῆλ-
1792: 250/11 = 2.

Dimitrie Sturza
1833

Pagina de titlu a volumului al II-lea al ediției originale după care s-a făcut traducerea, cu o însemnare de proprietate în limba greacă semnată de Dimitrie Sturza.

CUGETĂRILE LUI OXENSTIERN

B.A.R. Ms. rom. 5954, Cartea I

80^v

Pentru călătorii în țări streine

Cei vechi au asămănat lumea aceasta cu o carte mare, întru care omul, care n-au văzut fără numai pământul unde s-au născut, au cetit numai o filă. Adevărat iaste că umbletul în țări streine face pre om desăvârșit, când știe să tragă folosurile ce poate să afle și să păzască de împrotivirile care câteodată să întâmplă. Pentru aceea, trebuie călătoria să să grijască a avea patru lucruri: una pentru ca să-și păzască sănătatea, alta pentru <ca> să aibă bani de ajuns, al treilea pentru un bun tovarăși și al patrulea pentru răbdare. Cu toate aceste, un tânăr să poate porni la drum ca acesta supt otcârmuirea unui povățuitor care să nu fie nici prea tânăr, nici prea bătrân, și de iaste cu puțință, să fii fost umblat și altă dată prin țări. În scurt, să fie cu o fire blândă, iconom bun, nefiind nici prea scump, nici prea cheltuitor, bărbat politicos, iar nu lăudăros, ci foarte cu bună rânduială. Pentru că politica¹ la adunarea lumii iaste mai trebuincioasă decât toate acelea ce ar putea să învețe în Academiile Padovii și / a Salamancăi. Să poate lipi, de vor, și un copil din casă, a căruia credința să-i fie cunoscută, pentru că una din lucrurile cele mai grele în locuri streine, iaste să afli un om credincios. Trebuie <ca> acest fecior să fie vrăjmaș vinului, să nu fie un jucăuș de cărți, nici dat la muieri, pentru că nu aceste elatomata², să pare că ar face și pre stăpănu-său ticălos și pre sine, după cum am văzut multe pilde în călătoriile mele. După aceasta, trebuie cuconul³ acela tânăr ce călătorește să aibă o ascultare oarbă cătră

81^r

¹ Politica (înv.) – ceremonial, etichetă, rânduială statornicită.

² Elatomata (în greacă) – viciu.

³ Cucon (înv. și pop.) – fiu, fecior (de nobili).

povățuitorul său, și acesta toate blândețile și cinstea ce să cade pentru cuconul acela, căruia să cade să dea oarecare samă pe lună pentru ale sale mici desfătări, ca cheltuiala cea ascunsă, care nu s-ar putea niciodată să să oprească, să nu dea vreo pricină de turburare. La cea de pe urmă, folosul drumurilor să află mai ales întru acestea: să păzască⁴ obiceiurile locurilor pe unde trece, firea oblăduitorilor⁵ carii domnesc, obiceiurile miniștrilor lor, legile locurilor și credința, chipul oblăduirii, mărimea ascultării supușilor, cum statul să află cu megieșii⁶ săi, ce fel de greșală iaste în fiștecăre ocârmuire, și ce fel de tămăduire s-ar putea să i să dea, neguțătoria fiștecăruia pământ și lucrurile care sunt alesă ca să tragă pre cei streini, veniturile cele obicinuite a fiștecăria coroni și chipul de a lua bani la vreme de trebuință, puterile lor pre uscat și pre mare i proci⁷. Pentru ca să

81^v în/vețe limbile *kai ias a dnn dyz*⁸, a păzi lucrurile cele vechi, palaturile și bisericile, toate acestea să le răsădească întru sine, și așa n-am ce să mai adaog, fără numai că streinul foarte să să păzească a judeca de toate după arătările lor, a da credință la toate cele ce i să zic, a zice toate acele ce gândește, a cumpăni toate acele ce are, pentru căci, când călătorești fără a te procopsi⁹ cu acest fel de învățatură, mai mult te faci vrednic de răs, decât de laudă. []

25^r

Pentru Italia

Italia iaste stăpâna sau dascălul firii. Ea au moștenit la frumuseațe și la desfătare raiul pământesc. Iaste cea mai de frunte podoabă a pământului și coroana Evropii. Clima ei iaste cea mai dulce și mai veselă a lumii și pământul ei cel mai roditor din toată creștinătatea. Vinul ei iaste nectar și rodurile ei, odraslele Edenului. Câmpii ei sunt Câmpii Ilisei¹⁰ și

⁴ A păzi (inv.) – a respecta, a îndeplini o poruncă; a se păzi – a se feri, a se apăra.

⁵ Oblăduitor (inv. și pop.) – conducător.

⁶ Megieș (inv.) – vecin.

⁷ I proci – etc.

⁸ În ms., pentru *kai ias a dnn dyz* apare glosa marginală: *Și obiceiurile.*

⁹ A se procopsi (pop.) = a face pe cineva bogat, fericit; a învăța, a se instrui.

¹⁰ Câmpii Ilisii – Câmpiile Elisee din mitologia greco-romană, locul în care sălășluiesc sufletele morților care au fost oameni virtuoși (= rai).

râurile ei, cel mai curat cristal ce stăpânește Pos<e>idon¹¹. Cetățile ei, eparhii¹² întregi și casăle asămănea palaturilor. Păgână fiind, au fost stăpâna lumii și creștină acum, puterea ei să întinde pân' la ceriu. Ea iaste patria știinților și muma celor mai mari bărbați. În sânul ei să naște cinstea și dintr-însa ceialaltă Evropă au dobândit socotele. În scurt, aceea ci iaste leul între dobitoace, vulturul între pasări, și omul între zidiri¹³, iaste și 25^v talianul între celați oameni. / Toate ce face sunt întemiete cu socoteală, toate ce zice sunt *mai mult nu*¹⁴, pîste aceste, mintea omenească și cugetele ei sunt cele adevărate rămășițuri cerești. În toate dezmiardările ei, duhul are mai multă parte decât trupul și când îi hărăzăște vreo mulțămire aceea iaste cea mai de pe urmă dezmiardare. Și, cu socoteală au a zice că, *italianul are crierii în cap, iar cuelalți la spate*.¹⁵ Spaniolul, măcar că iaste păun, dar cu toate aceste, mai mult socotește pe neamul acesta, decât pe al său, după cum zice parimia¹⁶:

*Cinste nu are nimenea supt soare.
Precum talianul și spaniolul are.*¹⁷

Ocara celorlalte neamuri asupra ei arată destul pizma lor și, fiind umbra faptelor bune, această ocărăță răutate dovedește săvârșirea italianului. Apropierea lui iaste cinstită, chipurile lui politicești, grăierea lui slăvită. Prieteșugul lui iaste ca bogăția ce să dobândește cu grijă și osteneală dar, după ce odată au dobândit-o, au aflat o comoară neprețuită. Nu vatămă pe nimenea și iaste simțitor foarte la cea mai mică rușine. Când pricina a unii ocări nu atinge cinstea, el scoate sabia, iar când îl asuprește pân' la ipolipsis¹⁸, nu poate să-l mulțămescă fără numai moartea. Cel mare în Italia nu face nici ca cum strâmbătate celui mic, și cel mic nu lipsește a face cinste celui mare. Acele mojicești¹⁹ sudălmă²⁰ / sau jurământuri, nu 26^r

¹¹ În ms., pentru Posidon (Poseidon) apare glosa marginală: *Neptun*.

¹² Eparhie – episcopie, dieceză.

¹³ Zidire (în v.) – creatură, făptură, ființă.

¹⁴ În latină, în original: *non plus ultra*.

¹⁵ În italiană, în original: *l'Italiano ha il cervollo nella Testa, e il Tramontano negli schene*.

¹⁶ Parimie – proverb, zicală.

¹⁷ În spaniolă, în original: *No ay hombre en baxo de sol / Come el Itallian y l'Espanjol*.

¹⁸ Ipolipsis (grecism ieșit din uz) – trecere, considerație, vază.

¹⁹ Mojicesc (ească) – grosolan, vulgar, mitocănesc.

²⁰ Sudalmă (i) – înjurătură, ocară.

să metaherisesc²¹ într-acest pământ, și ocară scurtează viața. Zăefetul²² talianului îl face stâmpărarea și trezimea îi zvorăște la masă. Bachos n-are cinste într-acest pământ și cel lacom să socotește ca porcul. Socoteala²³ nu cunoaște fumurile vinului, zama poamei nu face pe nimenea ticălos. Talianul nu să amestecă în trebile altuia și înțălepciunea lui îl oprește de a-și încredința ale sale. În scurt, el trăește ca un lucru de frunte a firii și moare ca un om cu socoteală ce așteaptă altă viață.

32^v

Pentru Franța

33^r

Iată-mă-s în locul unde învățăturile au zăbava lor, unde epistemiile²⁴ lăcuiesc, unde Aris ține Academia sa, unde credința catolicească iaste în lucrul său, unde politica iaste ca o firească, unde omenia înflo-rește, unde dreptatea lucrează, unde îndurarea își dă razele sale, unde firea și-au vărsat ale sale efinătăți²⁵, unde norodul îi răsplătește cu ale lor griji și osteneale. Acest fericit pământ / iaste patria streinilor și scăparea a mari domni ticăloși²⁶. Bărbații acolo gândesc, grăesc și urmează după cuviință, muerile strigă, joacă și să primblă cu o grăbire de măsură, vinul cel bun aduce cântece, mâncarea cea bună iaste întovărășită cu frumoasă cuvinte, statormicia nu iaste după obicei, nici obiceiul statormic, norocirea umflă și nenorocirea deznădăjduește. În scurt, iată-mă-s în Franța, crăiia²⁷ cea mai bună a Evropei. La vrâsta de optsprezăci ani am mers întâi și am aflat Parizul un raiu, la vrâsta de 25 de ani, m-am înturnat al doilea și Parizul îmi părea de măsură. La vrâsta de 36 de ani am făcut al triile drum și mi-au părut anost. Iată-mă-s cu întoarcerea la patruzăci și opt de ani și mă aflu nemulțămît. Cred că, de m-aș mai întoarce după zăci ani, mi-ar părea nesuferit. Se pare că după măsura vrăstei ce să pleacă omul, cetatea aceasta, neasămănată la frumusețe, pierde strălucirile sale și, asemenea fiind cu norocirea, nu judecă fără numai tinerețile vrednice a le împărtăși

²¹ Metaherisi – a folosi, a utiliza, a obișnui, a practica, a face ceva, a se îndeletnici cu...

²² Zaiafet – chef mare, ospăț, chiolhan.

²³ Socoteală – rost, rațiune, măsură, treabă, lucru.

²⁴ Epistemie – cunoaștere științifică.

²⁵ Ieftinătate(ți) – îndurare, milă, dărnicie, belșug.

²⁶ Ticălos (înv). – persoană care se găsește într-o stare jalnică, sărman, nenorocit.

²⁷ Crăie – regat.

cu dezmierdările sale. Acea mare iscusănie a neamului, acea înghesuită mulțime a norodului, sunetul cel mare a lefticilor²⁸, alergarea acelor ce merg și vin și acel neconținut huet²⁹ a atâți meșteri osăbiți, nu să întocmăsc nici ca cum cu liniște și cu odihna ce cearcă un om în vrâstă, într-adevăr toate dezmierdările lumii îmi par făr' de gust în ceasul ce mă aflu. Eu nu știu de iaste că le-am prea gustat în tinerețile mele, sau pentru gustul / cel rău a vrâstii mele. Eu mă socotesc cu toate aceste fericit într-acesta, pentru că dezmierdările nu mă mai poftesc și, pentru aceea, le fac atâta mică socotință. Singurătatea îmi pare acum mai socotită decât Opera și, o masă mică în odihnă are mai multă plăcere pentru mine decât cele mai scumpe ospățuri a Parizului. Un om bătrân cu învățătură și cu o adunare sănătoasă îmi iaste mai plăcut decât cincizăci de curtezani de la Versalia³⁰, sau copilandricii zburdateci cu a lor fudulie mincinoasă și a lor glume. În scurt, *Vreamile să mută și într-însele ne mutăm și noi*³¹.

37^f **Pentru Polonia**

Oarecare au zis frumos pentru Polonia, că iaste o țară unde oamenii sunt rași ca călugării, închingați³² ca catării și sărepi³³ ca caii. N-aș putea răbda a nu-i ajuta și eu dintr-al meu, că această crăie iaste unde Vachos să scaldă în rachiu și Afrodita să împodobește cu cepe, unde latinul iaste ieftin și politica să vinde pă grăunțe, unde țărani / sunt mai rari decât cei de neam și cei de neam mai săraci decât țărani, unde mândria să acopere cu păr³⁴ și prieteșugul să hrănește cu vin din Țara Ungurească, [unde urșii dansează], unde peștile înoată în aromate, și apa de anason iaste nedespărțită de pânea cea mirositoare. Când am fost acolo, scaunul să stăpânea

²⁸ Leftică – variantă de la *lectică* – un fel de scaun purtat de cai sau de oameni, mijloc de transport preluat din Antichitate, întrebuințat în Evul Mediu și chiar astăzi în unele țări orientale.

²⁹ Huet – de la vb. a hui – a vui, a răsuna prelung.

³⁰ Versalia – palatul regal de la Versailles de lângă Paris.

³¹ În latină, în original: *Tempore mutantur et nos mutamur in illes.*

³² Închingat(ți) – legat cu chinga, strâns în chingi.

³³ Sărep(i) – împodobit(ți).

³⁴ În ms., pentru *cu păr* apare glosa marginală: *cu blană*.

de marele Sobiețchie³⁵, bărbatul cel mai frumos din tot neamul său și cel mai milostiv oblăduitor asupra streinelor din câți am văzut în Evropa. Dăruirea Vienei care i-au dobândit acel slăvit titluș de apărător a creștinătății, va face numele său cinstit și la urmașii săi. El mi-au făcut mii de haruri și au grăit de-a pururea cu multă laudă de famelia mea. Pentru aceea, voi păzi cu mare prețu în toată viața mea pomenirea dragostei lui ce-am luat de la dânsul. Am avut a face mult cu domnul Lubomertchi³⁶, mare hatman a Coronii. Acesta iaste un boeriu de o vrednicie prea mare, care măcar că la chip iaste prea urât, de-ai putei zice cu dreptate: *De mi-au tăgăduit chipul firea, dar paguba chipului mieu o răsplătesc cu frumusețea minții*³⁷. Acești trei frați și prințipul Ceartorițchie³⁸, conte de Belițchi³⁹, marele cămăraș⁴⁰, în vremea când luasă muere pre o contesă de la Morsten⁴¹, vrednică podoabă a fâmeilor ca și soru-sa, doamna Ceartarițca, mi-au făcut toată cinste de a mă împrieteni și pot zice că între cei mari ai crăiei să află toată omenia și politica lumii cât, în vremea aceea Varșovul avea frumusețe care îl făcea deopotrivă cu cele mai vesele orașe a Evropei.

47^v

Pentru Englitera

Englitera iaste întru adevăr împărăteasa ostroavelor⁴², crăiia și arsănalul lui Pos<e>idon. Iaste, într-această vreme, Peru a Evropei, împărăția lui Vachos și Academia lui Epicur, patria lui Aris, lăcașul Athinii, sprijineala Olandii, apărătoarea Franții⁴³, curățitoare de muncitorii leniși a locului și raiul celor în slobozenie. Muierile sunt frumoasă, dar frumusăța

³⁵ Sobiețchie – Jan Sobieski, rege al Poloniei (1674–1696).

³⁶ Hieronim Augustyn Lubomirski (1648–1706), hatman al Coroanei.

³⁷ În latină, în original: *Si mihi difficilis formam natura megavit, ingenio forma damna rependo mea.*

³⁸ Czartoryski – familia nobiliară poloneză.

³⁹ Bielicki – familia nobiliară poloneză.

⁴⁰ Cămăraș – șambelan, administrator al Curții.

⁴¹ Marsztyn – familia nobiliară poloneză.

⁴² Ostrov – insulă,; ostroveni – insulari, locuitori ai unei insule.

⁴³ Apărătoarea Franții, traducere greșită pentru *le fléau de la France*, care înseamnă: nenorocire, prăpăd, blestem, calamitate etc.

48^f iaste împreună, nu știu cum, cu oarecare slujenie. Vitejia iaste ca o firească la bărbați, dar să suie până la sălbătăcire. Darurile minții sunt atâta de mari, cât poate fi și mai mult decât în toate alte părți, dar nascu oarecare prepusuri⁴⁴, care micșorează mult vrednicia și să poate zice că norocul le împărțește darurile sale din destul, dar acești ostroveni nu știu meșteșugul să le metaherisească și pentru / alții, fără pentru dânșii numai. Curtezanii și gustul lor sunt numai lucrul slobozenii. Limba lor iaste o amestecătură mai de toate limbile care să grăiesc în Evropa, dar are acest folos că să grăește mai cu dulceață decât toate altele. În scurt, iaste un norod căruia nimică nu-i lipsește ca să poată fi norocit și să știe a să bucura cu norocirea sa, dar neodihna lor cea firească și pizma cea mare ce are pentru îndreptările lor și a lor slobozanie i-au încleștat adesăori în groaznice războaie între dânșii care i-au adus de doo deagite la piire. Al triile călătorie ce-am făcut acolo m-au făcut a cunoaște această țară și pot să întăresc că acest pământ iaste cel mai veselitor pentru un tânăr bărbat care știe limba și care iaste în stare a cheltui atâta cât, de iaste calea cea largă a iadului sămănată de desfătări, trebuie de nevoie să treacă prin Englitera.

131^r

Pentru Ispania

Aicea să zice prea cu haz că sunt câțiva ani de când Adam s-au întors în lume și, încunjurând toată Evropa, au aflat-o atâta de schimbată cât, după ce au umblat <în> Galia, Ghermania, Englitera, Olanda, i proci, nu le-au cunoscut, iar sosind aici, în Ispania, au strigat cu glas mare: „Ah! pământul acesta îl cunosc, pentru că nimica nu s-au schimbat de când m-am dus eu!“ Adevărat că lenevirea norodului într-acest loc iaste afară din cale și cum că săracul, la cea mai de jos stare, mai dragu-i să calicească⁴⁵ decât să muncească sau să ostenească a lucra pământul. Când, din întâmplare, tâlnește pe vreunul fiind coarnele plugului în mână, îi caută atât cu scandalisită⁴⁶ îngrețăluire⁴⁷, cât arată destul urăciunea ce are meșteșugul plugariului, socotindu-l mult mai de gios decât pe un calic. În scurt, cei mai mulți

⁴⁴ Prepus(uri) – bănuială, presupunere, suspiciune.

⁴⁵ Calic(i) – sărac(i), cerșetor, zgârcit. / A calici – a sărăci.

⁴⁶ Scandalisit(ă) – revoltat(ă).

⁴⁷ Îngrețăluire – scârbă.

- bărbați ce au meșteșug nu lucrează fără numai câteva ceasuri din zi, mulțămindu-să a lucra numai atâta cât iaste trebuincios ca să petreacă zioa aceea și ceialaltă vreme nu o metaherisește fără numai a ședeă supt un zid la răcoare. Eu îmi aduc aminte că, trecând printr-un oraș mic a locului acestuia, anume Guadalahara și, fiind îndatorit ca să stau cea mai multă parte a zilii pentru pricina căldurii cei mari ce iaste în luna lui iulie, m-am pus ca să
- 131^v mă joc la umbră cu un colonel espaniol care / venisă în companie împreună cu mine de la Franța și, aflându-să la joc, am văzut că întră șase calici cu mantale negre cu săbii mari și fieștecăre cu tambură⁴⁸ suptsioară și mi-au cerut milostenie cu aceiași față ca când le-ași fi fost dator și, după ce le-am dat oarece, au început a ne privi cum ne jucăm și a grăi din vreme în vreme socotelele lor asupra jocului. Nu pot să tăgăduesc că acest prieteșug nu mi-au plăcut și nu m-au făcut să pricep că acești oameni sunt tâlhari, dar după ce m-am înștiințat că să află acolo mulți de acest fel, după ce colănelul, pricepându-mi frica, mi-au grăit talienește ca să nu mă tem de slobozenia acestora că sunt calici și cum că așa iaste obiceiul acestui neam. În scurt, Ispania poate a să lăuda că are boeri de treabă, carii țin mărirea lor cu toate acele ce pot să o facă de strălucit. Evghenia⁴⁹ zic, mintea și bărbăția sunt cu adevărat parte boerilor ispaniolilor și, măcar că aceea iaste împărtinită⁵⁰ și cu oarecare trufie, dar de măsură și nu află mândria lor atâta de nesuferită după cum o socotesc celelalte neamuri. Adevăr că spaniolii vor să iasă înainte, dar după aceea își fac toată politica ce să poată. Evlavia lor îmi pare ca de călugăr și muerile lor să păzască închisă. Casăle, comedianții și muzica lor iaste după obiceiul morilor⁵¹, sărbătorile lor sunt cele mai slăvite. Am trecut pe acolo în doo rânduri și am văzut oameni de treabă; pentru
- 132^f aceea, crediți-mă, că m-am îndatorit a da dreptate acestui neam / harnic la această pricină.

134^f **Pentru Neapolis**

Neapolis iaste un loc a Evropii cel mai cu desfătare și care are toate acele ce poate să dea la trebuințele oamenilor și la dezmiardările vieții,

⁴⁸ Tambură – tamburină.

⁴⁹ Evghenie (în lb. greacă) – generozitate.

⁵⁰ Împărtinit(ă) – însoțit(ă).

⁵¹ Mori – mauri.

- 134^v însă se află locuit de un norod foarte netrebnic și iaste știut că cel mai / frumos loc iaste partea celui mai netrebnic neam. Nu că nu se găesc și bărbați de treabă ca și în alte locuri, ci pentru norodul cel de obște zic, din carii să află trei părți a crăiei de care grăesc aicea. Neapoliteanul iaste de-a pururea farfara⁵², italienii zic de dânșii că: *neapoliteanul iaste larg la gură și strâmt la mână*⁵³. Afară de aceasta, iaste un neam foarte neodihnit, de care pururea trebuie să fi păzit. Marturi sunt acele 42 zarbalâcuri⁵⁴ mari ce au avut de când s-au despărțit de împărăția Râmului, căriia mai înainte îi era partea și, în vreme de doi ani, au avut cinci crai toți de neam strein. În vremea când craii Ispanii<i> au stăpânit această coroană, să zice că: „*Craiul Ispaniei oblăduia în Sițilia cu bunătate, în Milan cu volnică stăpânire, iar în Neapolis cu o mare luare-aminte*“. Iaste un neam plecat la zarbalâcuri și în răutăți și, în scurt, greu de a-l ocârmui cineva și s-au văzut cele mai mari iconomii care Ispania au fost îndatorată a păzi cu această rudă în toartă. Pentru că, măcar că acei vechili a crăiei avea toată slobozânia, dar au fost siliți a umbla cu neapolitenii *binișor*⁵⁵. Pentru aceea, să zice că: „*Vechilul Neapolii mânca, a Sichelii<i> rodea, și a Milanului înghițea*“. În scurt, Neapoli iaste pământul călugărilor și a curtezanilor, doo feluri de dobitoace întocma și de-a pururea primejdioasă pentru o adunare cu rânduială și nu să văd nici ca cum streini, / după ce puțină vreme au trăit acolo, aducându-și aminte de punga deșartă, de sinidisis⁵⁶ însărcinată și de trup stricat. Iată aceea ce avem a zice de Neapolis, care iaste vrednică de să vedea, dar a nu să ispiti⁵⁷ cu mare iscodire⁵⁸.
- 135^r

136^v **Pentru Portugali**

Purcegând de la Madrid să merg la Lizbona, am apucat drumul mieu prin Escorial⁵⁹, crezând că era mare trebuință ca să văd acel loc

⁵² Farfara (fam. și peiorativ) – flecar, palavragiu, persoană care duce vorba.

⁵³ În italiană, în original: *Napolitano largo di bocca, stretto di mano*.

⁵⁴ Zarbalâc(uri) (în lb. turcă) – revoluție(ii).

⁵⁵ În italiană, în orig.: *Piano, piano*.

⁵⁶ Sinidisis (grecism inv.) – conștiință.

⁵⁷ A ispiti – a cerceta, a examina.

⁵⁸ Iscodire – examinare, cercetare atentă, în amănunt.

⁵⁹ Escorial – orașel în Spania, la 40 de km de Madrid, unde se află palatul și mănăstirea cu același nume, construite de Filip al II-lea (1563–1581).

numit pentru cea mai frumoasă măn<ă>stire ce ar putea fi în creștinătate și unde craii Spaniei<i>, pogorându-să de la casa Austrii<i>, au mormânturile lor la înaltul Pantheon de care să grăește atâtea laude în pământurile cele streine. Escorial iaste cu adevărat vrednic de a face cale cineva ca să-l vază. Acele mari zidiri ale sale, bogățiile cele multe, a ei rari moștie⁶⁰ aiurea nu să află asemenea; biserica iaste o mirare și curățeniile ei sunt minunate de trec măsura. Mormântul crailor întrece cu arhitectura sa cea minunată toate pândirile⁶¹. La ziditura acestui biserici s-au cheltuit doozăci și patru mileoanii de Filipi al doilea⁶², care au zidit-o pentru ca să împli/

137^r nească o fâgăduință ce făcuse în zioa de bătălie închinată la Sfântul Cvintinie⁶³. Aceea ce au dat loc unui franțoz ca să zică, când au văzut această ziditură, că Filip, într-acea zi, mare frică au avut de au făcut o fâgăduință ca aceasta. Această mânăstire să lăcuiește de călugări din ceata Sfântului Ieronim, carii toți sunt din cele mai întâi famelii Spaniei<i>, trăesc în averi mari și cum li-i voia. Ei mi-au făcut cinste de m-au primit cu bună primire, arătându-mi încă toate cele ce sunt acolo curioază, rari, și frumoasă. Pentru o carte de recomandație pre care primatul Spaniei, ce era atunci cardinal de Portocarero, mi-o dideasă, fără de care ei nu arată lucrurile lor cele rari, nici bogățiile la fieștecare și mi-au mai dăruit încă și chipul bisericii și zugrăvitura a Escorialului, aceea ce iaste un sămn de cinste la dânșii, cât am avut toată mulțămita de la acești părinți. Eu uitasăm să zic că între alte lucruri minunate ce am văzut acolo, am văzut și pe vivlioticariul⁶⁴ atâta de rari pentru neștiința lui, precum vivliotica⁶⁵ lor era de mare cuviință. Aceea ce m-au făcut a-m<i> aduce aminte de aceea ce cetisem pentru Vontran⁶⁶, solul⁶⁷ Franții în Spania, în vremea lui Filip al patrale carele, cunoscând acea adâncă nepricepire a unui vivlioticar, asemenea au zis într-o zi cătră craiul, care îi spunea de vivliotica lui: „Eu te sfătuesc pe Măria ta să faci pe vivlioticarul Mării<i> tale socotitor

⁶⁰ Mostie – oseminte, relicve.

⁶¹ Pândire – imaginație.

⁶² Filip al II-lea (1527–1598), fiul lui Carol Quintul și al Izabelei de Portugalia, rege al Spaniei și al Țărilor de Jos.

⁶³ Bătălia de la Sf. Quintin.

⁶⁴ Vivlioticar – bibliotecar.

⁶⁵ Vivliotică – bibliotecă.

⁶⁶ M. de Bautru, în original.

⁶⁷ Sol – ambasador.

137^v de cheltuelee⁶⁸ ce ai făcut, pentru că să pare că nu pune mâna la nimică și nu atinge niciodată visteria ce i s-au / încredințat, vrând ca să zică că nu știe nimic, nici cetisă ceva. De la Escurial am luat drumul la Estramadura și am văzut în trecire cetatea Merida⁶⁹, de acolo am trecut prin Badaia care iaste cel mai de pre urmă loc a Ispanii<i>. De acolo, am intrat în Portugalia și am ajuns după o cale foarte cu osteneală și căldură foarte mare la Elvie⁷⁰, care iaste cea mai întâi cetate a Portugalii<i> în drumul acela. Și, fiindcă aveam cărți de la solul Portugalii<i> care sta la curtea Ispanii<i> la guvernatorul acestui loc, am mers ca să i le dau și, fiindcă priimirea ce mi-au făcut era într-un port foarte prost, nu mă lasă a trece cu tăcerea. El m-au priimit în ușa sălii în cămeșe albă deșchietă făr' de cușmă⁷¹, cu chica prinsă într-un cheptine, într-o mână ținea tabachera și basmaoa⁷², și într-alta niște metanii care ajungeau până la pământ. M-au primit cu o mândrie care n-am văzut-o în Spanie și m-au dus drept la vivliothica lui ca să șădem, unde, după ce au băut ceocolata, m-au întrebat asupra dragostei cetitului. Vivliothica lui era cu adevărat frumoasă și plină de cărți foarte curioază și în multe limbi, măcar că el mi-au spus că nu știe fără numai portoghenește și spaniolește. Cercetarea⁷³ mai pre urmă au fost scurtă și, întorcându-mă la gazdă unde descălecasăm, mi-au trimis pecheș⁷⁴ dulceți de miere și doao stecle mari de apă proaspătă foarte bună, care în rari locuri să află în Elvas și m-au înștiințat că vra să vie în desară ca să mă cerceteză; ci eu am purces după un ceas, neașteptându-l. Am trecut mai pre urmă prin / Montrosa unde am intrat în caic⁷⁵ ca să trec Tagului⁷⁶ până la Lizbona. Acest scaun⁷⁷ a Portugalii<i> are despre (are despre) partea aceea cea mai dulce vedere a lumii, fiind zidită pe stâlpii în marginea Tagului care iaste un râu lat în partea aceea care să împarte ca

138^r

⁶⁸ Socotitor de cheltuieli – ministru de Finanțe.

⁶⁹ Merida și Badajos, fortificații în Spania, la granița cu Portugalia.

⁷⁰ Elvas – cetate și fostă catedrală din secolul al XVI-lea, în Portugalia.

⁷¹ Cușmă – pălărie, căciulă.

⁷² Basmaoa – în original este *mouchoir* – batistă.

⁷³ Cercetare (inv.) – vizită.

⁷⁴ Peșcheș (din lb. turcă) – cadou.

⁷⁵ Caic – caiac, barcă.

⁷⁶ Tajo – fluviu ce izvorește din Spania, traversează Portugalia și se varsă în Atlantic printr-un estuar unde este așezat orașul Lisabona.

⁷⁷ Scaun – reședință domnească, capitală.

un amfiteatru, dar nu iaste asămenea când ești în cetate, pentru că casăle sunt zidite cele mai multe ca la morei arapi⁷⁸ și ulițile foarte strâmte, cât trebuie pe tot ceasul a te sui și a te scoborî. Această iaste ce face pe această cetate neplăcută și urâtă, adăogând și aceasta la firea cea urâtă și sălbatecă a neamului acestuia, care nu să împărținește⁷⁹ niciodată cu a streinelor, care face Lizbona să fie un lăcaș foarte urât la un strein drumețu.

În scurt, pământul iaste și frumos, dar neamul Portugalii<i> iaste mai mândru și mai nesuferit decât spaniolii, nu să văd nici ca cum femei și acelea care să arătă fac să piardă streinii iscodirea⁸⁰ să mai vadă pe celelalte. Pentru mini, ca să grăesc mai slobod⁸¹, n-am văzut nimică acolo care să-mi placă, fără numai casăle cele de primblare care sunt împrejurul cetății ce să chiamă Chintas⁸² și stau pe marginea Tagului, de lemn de portocale⁸³, și de copaci streini foarte rari la clima noastră. Aceste casă sunt cu adevărat ca niște mici palaturi frumoasă; afară de aceasta, și o mulțime de mori, de curtezane, de catări, de papagali, de maimuțe, și de alte dobitoace de la India, care pot să zăbovască în puține zile iscodirea
138^v unui strein. Eu am stătut cinci săptă/mâni și am aflat la întoarcirea mea pe Ispania prea mai de plăcere decât când am venit întâi de la Franța.

139^v Pentru Roma

Niciodată n-am fost mai voios decât când, întâieș dată, am sosit la Roma având, încă din copilărie, dragostea ei, atâta din povestirile a multor slăviți dascăli carii grăesc de mărimea ei cea veche, de a sa putere și de strălucirea ei, cât și în zioa de astăzi iaste mai de socotit decât toate alte
140^f cetăți a Evropii / având cinstea că are pe Papa cap bisericii catholicești. Apropiindu-mă, dar, la dânsa prin Poarta ce-i zic Populo⁸⁴, n-aș putea tăgădui că nu m-am mirat să nu văd fără numai casă foarte mici care lovesc ochii cu ferestrele lor cele de pânză și, trecând mai pre urmă și ulița Babuine, până la hanul unde trebuia să descalec, că nu am rămas îndoit la ceea ce

⁷⁸ Morei arapi – mauri arabi.

⁷⁹ A se împărțini – a comunica.

⁸⁰ Iscodire – curiozitate.

⁸¹ Slobod – liber, deschis.

⁸² Quintas – în portugheză.

⁸³ Lemn de portocale – trad. greșită, în orig. *bois d'orangers* – livadă, pădure de portocali.

⁸⁴ *Porta del Popolo* – Poarta Poporului.

140^v auzisăm mai înainte de a sosi. Mirarea mea să îmulțea mai ales când am ieșit în deseară ca să mă primblu pe ulița Ispaniei⁸⁵, atâta vestită pretutindene, de vreme ce n-am aflat nimică vrednic de iscodirea mea iar, a dooa zi, întrând mai înlăuntru, am schîmbat socoteala pentru această neasemănată cetate care, după ce au căzut din temelie de șapte ori, încă păzăște toate acele ce poate să aibă evlavie și dragoste asupra ei. Eu nu voi grăi de mărirea bisericilor ei, nici de palaturile ei cele mari, nici de șandravanurile⁸⁶ cele minunate, nici de stâlpii cei vechi și oviliscurii cei rari care fac o podoabă aleasă, pentru că de acestea mulți au pomenit, ci mă voi mulțami a zice că iaste cetatea lumii întru care aș iubi mai bine să petrec viața mea și să sfârșesc zilele mele, pentru toate desfătările ce să află acolo pentru un om ce iaste la vrastă ca să poată judeca întreg de ceea ce poate să facă viața plăcută. Chipul a trăi acolo are, cu adevărat, oarecare lucru pre care îl simte omul cel cu socoteală. Clima ei iaste minunată pentru bărbații cei de vrastă, slobozenia iaste oprire, cheltuiala, după gustul fieștecăruia, mâncărurile sunt din destul, sunt roduri alesă și vinuri care nu mai are depotrivă, / priveslile sunt alesă și pe toată zioa poți să vezi câte un lucru nou, poți să te desfătezi cu adunarea celor mai frumoasă minți și cu împreunarea celor mai luminați i areti⁸⁷ a Evropi<i>, cu primblări cele frumoasă și cu streini din cele patru unghiuri ale pământului, pentru că Roma samănă că iaste patria tuturor oamenilor. În scurt, ori de ce gust ar fi omul, cu adevărat acolo poate să afle cu care să să poată mulțami. Zic că acesta iaste pământul călugărilor, ci eu am văzut că toți bărbații cei de cinste trăesc bine, când nu supără pe oamenii cei de loc și n-am văzut niciodată, cât am șezut în trei ani, vreun strein supărat la pricina credinții lui, când să pricepe a nu ocări pre cei de loc. În scurt, Roma iaste una și are lucruri vrednice de însămnat, cât streinul, care nu o vede în cinci, șase luni, nu poate nimic a avea, fără numai o ideea prea întunecată a frumuseților sale. Ea vra un an întreg să șază până să vază toate câte le are veselitoare și încredință că nu să află nici un strein care, după ce au trăit acolo un an, și să mai aibă vreun gust pentru toate celelalte locuri. Eu nu pot a gândi și a nu jăli norocul meu care nu m-au lăsat ca să sfârșesc acolo zilele mele, fiindcă au hotărât altă lăcuință care nu va fi pentru mine aceleași desfătări.

⁸⁵ *Ulița Ispaniei* – traducere pentru *Piața Spaniei*.

⁸⁶ *Șandravanuri* – fântâni, jocuri de ape.

⁸⁷ *I areti* – *virtuosi*, în italiană, în original.

39^r

Pentru Țara Nemțască

39^v

Alimania¹ iaste o țară largă, care cuprinde în sine locuri a multor prințiipi. Acolo să află o mulțime de mari și frumoasă cetății, din care multe sunt foarte întărite bine. Firea au fost foarte efină² pentru dânsa, cât se poate socoti cel mai bișugat din toate celelalte pământuri a lumii pentru cele de trebuință vieții, încă nu-i lipsește, în multe părți, cele de dezmiardare. Iaste foarte bișugată în pâine și în tot felul de roduri. Ea scoate vin bun și tot felul de vânat. Acolo să află metalia de aur, de argint, de aramă, de blumbu, / de argint viu, încă și pietri scumpe. Lacurile ei, apele și râurile ei, din care multe sunt de umblat cu corăbii și dau îndemână mare la alișverișul³ megieșilor, fiind bogată la tot felul de pești. Acolo sunt mulți electori și alți mari prințiipi, nemaigrând de aceea a imperatorului, unde să văd mari frumusețe și unde să află tot felul de dezmiardări. Neamul acesta întru sine, în toată vremea, s-au socotit foarte războinic pentru vitejia lor, iar de când nemții au început a să imprimbla în locuri streine, bunătatea lor cea veche au dobândit mare greșală. Ea au fost patrie a multe obrază mari și slăvite pentru sabie și condeiu, mai vârtos pentru mehanica⁴, întru care Ghermania întrece atâta cât Ispania în theologie, Franța la judecăți, Englitera la meșteșugul doftoriei și Italia la zugrăvitori⁵, la săpători⁶ și la muzică. Oamenii cei mari foarte iubesc cheltuiala și norodul cel de obște butelcile⁷, care la începutul unii mesă leagă între dânsii o dragoste frățească, iar la sfârșitul bucatelor le slujăscu adesăori în loc de arme vătămătoare. Iată hotărârea⁸ unui neamț: *iaste o zidire care bea mai mult decât poate să fie, o bute⁹ care ține mai mult decât să pare, și un om ce știe mai multe cât să nu poată grăi; să socoțe om de cinste și de laudă.*¹⁰

¹ Alimania – Germania, după denumirea franceză l'Allemagne.

² Efin(ă) – darnic(ă).

³ Alișverișul (inv.) – negustorie, comerț.

⁴ Mehanica – mecanică, tehnică.

⁵ Zugrăvitor – pictor.

⁶ Săpător – sculptor.

⁷ Butelcă – sticlă (de vin).

⁸ Hotărâre – definiție.

⁹ Bute – puțină, butoi mai mic.

¹⁰ În original, citatul este în franceză.

58^f

Pentru Olanda

Să zice că *Olanda iaste un loc unde acele patru elemente n-au nici o putere*¹¹ și unde *Dumnezeul aurului iaste încununat cu tiutiun și șade pre un scaon de brânză*.¹² Cu adevărat, iaste un pământ unde meșteșugul întrece firea și hârmicia face să înflorească statul, unde isteciunea cea prostatăcă a cuvintelor ține locul limbuții<i> și grosimea năravurilor face alaiu unei slobozenii care defaimă pre cele mai nevinovate cuviințe, unde muierile sunt stăpâne și stăpânii sunt slugi, unde casăle, în loc să fie¹³ spălate, să vād ca niște odăi de fete, unde cea multă curățenia nu iaste de folos. În scurt, unde aleșveritul¹⁴ să face în bere și în brânză. Cu toate aceste, aceste furnici, din patru părți a lumii, adună toată aceea ce rămășița ceaalaltă a pământului o are mai bună, mai rară și mai scumpă. Pentru aceea, la dânșii cealaltă Evropă merge de caută ce-i lipsește. Știința lor s-au suit la atâta de-naltă spiță, cât Olanda poate să fie punga Evropii. Politica lor la otcârmuire i-au pus la o stare ca aceea câ, toate puterile creștinilor caută cu silință alianța lor, atâta cât n-ar avea strâmbătate să le zică că olandezii nu s-au făcut, fără numai pentru să bea ceaiu, să mănânce salată, să răgăiască, să basă și să adune galbeni. Sunt și frumoasă viersuri asupra Olandii făcute de Pavilon¹⁵ din Academia Franții: <urmează versurile în lb. franceză, ce nu au fost traduse>.

¹¹ Cuvântul *putere* apare ca o glosă marginală pentru *un preț*, în ms. V 7 BCU Iași.

¹² În franceză, în original.

¹³ În loc să fie – traducere greșită a expresiei din original: *à force de*, care semnifică *de prea mult*.

¹⁴ Aleșverit – negoț, comerț.

¹⁵ Pavillon (Nicolas), prelat francez (1597–1677), prieten al janseniștilor.